

დადილა ბედიანიძე
Dalila Bedianidze

„ათას ერთი ღამე“ და ქართული ზღაპრები
(ერთი ზღაპარი)
«A Thousand and One Nights» and Georgian Folk Tales
(One tale)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის
ფოლკლორის განყოფილება
Folklore Department of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

საკვანძო სიტყვები: *ახაბეთი, ზღაპარი, ხედმწიფე, ცხენი, მეფის ასული, ბიძენი.*
Key words: *Arabia, a folk tale, a ruler, a horse, a princess, a wise.*

საქართველოს კულტურა და ისტორია მჭიდროდ უკავშირდება როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ქვეყნებს. ეს აისახა ქართული ხალხური ზღაპრების მაგალითზეც.

ქართული ხალხური ზღაპრები არაერთი ქვეყნის ხალხურ ზღაპრებთან იჩენს საინტერესო მიმართებას, რომელთა შორისაც არის „ათას ერთი ლამის“ ზღაპრები – ამჯერად ჩვენ შევეცებით „ათას ერთი ლამის“ ზღაპრების ერთ ზღაპარს „ამბავი აბანოზის ხის ცხენისა“ და ქართულ ხალხურ ზღაპარს „ხემწიფის შვილი და ხის ცხენი“. არაბული ზღაპარი ვრცელია და მოგვითხრობს:

ერთ დიდებულ ხელმწიფეს სამი ასული და ერთი ვაჟი ჰყავდა. ერთ დღეს ხელმწიფეს სამი ბრძენი ეახლა. ერთმა ოქროს ფარშევანგი მიაღწია, მეორემ – სპილენძის ბუკი, მესამემ – სპილოს ძვლისა და აბანოზის ხის ცხენი. ფარშევანგი დროს აღნიშნავდა, ყოველ ერთ საათში ყვიროდა და ფრთებს აფათქუნებდა, ბუკი რომ ქალაქის ჭიშკარზე დაედოთ, თუ ქალაქში მტერი შემოვიდოდა, მტერს ამხელდა, ცხენი კი იქით ნაიყვანდა მხედარს, საითაც ის ისურვებდა. ხელმწიფემ გამოსცადა ფარშევანგის და ბუკის სარგებლობა და მათ მიმტან ორ ბრძენს სურვილი შეუსრულა – თავისი ასულები მიათხოვა. მესამე ბრძენმაც სთხოვა ასული, მაგრამ მეფემ ჯერ მისი საჩუქრის გამოცდა იწება. ეს ნაჩუქარი ხის ცხენი ღილაკებით იმართებოდა და მისი გამოცდა უფლისწულმა განიზრახა. ბრძენმა ასწავლა უფლისწულს, რომელ ღილაკზე როდის დაეჭირა თითი. უფლისწული აფრინდა და თვალს მიეფარა. როცა ფრენით გული იჯერა, ცხენს დედამინისაკენ უქნა პირი, თან ზემოდან უცნობ ქვეყნებს და ქალაქებს ათვალიერებდა. ბოლოს ერთ ლამაზ ქალაქს დაადგა თვალი და იქ იწება ლამის გათევა. შუა ქალაქში ცად აზიდული კოშკის სახურავზე დაუშვა ცხენი, თან გუნებაში ბრძენის დაჯილდოება გადანყვიტა ამ ცხენის გაკეთებისათვის. გადანყვიტა, ლამე თავისი ცხენის გვერდით გაეთია და დილით შინ დაბრუნებულიყო. რადგან მოშივდა და მოსწყურდა, ცხენი ზემოთ დატოვა და თვითონ ქვემოთ ჩავიდა. ამ დროს დაინახა ერთი პირმშვენიერი ასული მეფისა თავის მანათობელ ჯამაათთან ერთად. იგი ამ კოშკში ხშირად ამოდიოდა, როცა დარდი შემოანვებოდა. იმ ღამესაც მოსულიყო სანავარდოდ და გასართობად. მხევლების გარდა ერთი ხმალშემორტყმული საჭურისი ახლდა. ლაღობა-გართობაში რომ იყვნენ, უფლისწულმა საჭურისის ხმალი გამოსტაცა და მეფის ასულის მხევლები მიმოფანტა. ვაჟის მშვენებამ ქალი მოხიბლა და მას დანებდა, საჭურისმა უფლისწული და მეფის ასული ერთად რომ დაინახა, ყვირილით მეფეს მიაშურა. მეფე მივიდა ქალის სანახავად. მხევლებმა თან უქეს ვაჟი, თან უთხრეს, შენი ქალი ცოლად უნდაო. მეფემ ფარდა ასწია და ლამაზ ყმანვილს ხმალი მოუღერა. უფლისწულმა დაჰკივლა მეფეს და თავზარი დასცა. მეფე მიხვდა, ყმანვილი მაჯობებსო და ჰკითხა მას, კაცთაგანი ხარ, თუ ჯინთაგანიო? ხოსროიანთა ჩამომავალი ვარ, ჯინობა რა საკადრისიაო – უპასუხა ვაჟმა – ჩემზე უკეთესი სიძე ვინ გინდაო! ან ერთმანეთს პირისპირ შევებათ, ან ხვალ დილით შენი სპა და ღულამები გამოიყვანე და შევებმებო. თუ მე ვძლიე ისინი, ასეთს მეფე სიძედაც მიკადრებსო.

მეფემ და ჭაბუკმა დილამდე ისაუბრეს. თუმცა მეფეს ვაჭრის ჭკუა მოეწონა, მაინც მოამზადა ლაშქარი ვაჟთან შესაბმელად და დაავალა, როცა შე-

გებრძოლებათ, შუბის წვერზე ააგეთო. ვაჟმა მეფეს ცხენები დაუწუნა, მე ჩემი ცხენით გამოვალო, თავისი ცხენი ჩამოიტანა, შეჯდა ზედ და გაფრინდა. იგი ყველამ ჯადოქრად ჩათვალა. მეფის ასული ვაჟის სიყვარულით ლოგინად ჩავარდა. ვაჟმა დაიმახსოვრა, რომ მის ქალაქს სანა ერქვა. მამასთან დაბრუნდა, ნახა, რომ ცხენის გამკეთებული ბრძენი ციხეში ჰყავდა, გამოაშვებინა ის და წყალობის ხალათი უბოძა, თუმცა მეფემ მაინც არ მისცა ბრძენს ცოლად თავისი ასული. ვაჟმა მამას უამბო, თუ როგორ შეყვარებოდა სანა ქალაქის მეფის ასული, ისევ გაფრინდა მასთან აბანოზის ხის ცხენით, ნახა, რომ ავად იყო მის გამო, მოარჩინა და ცოლობა სთხოვა, ჩემს ქვეყანაში წამომყევით. ქალი გაყვა, მიუხედავად მამის წინააღმდეგობისა. ვაჟმა ქალი ცხენზე შემოისვა და გაფრინდნენ სანა ქალაქიდან. ვაჟის მამის სახლს რომ მიუახლოვდნენ, ვაჟმა ქალი იმ ბაღში ჩამოსვა, სადაც მამამისმა იცოდა სეირნობა, მამისთვის მომზადებულ ოთახში დატოვა და დაუბარა, აქ იჯექი, სანამ ჩემი შიკრიკი არ მოგივა, მე მამაჩემთან მივდივარ, რომ სასახლე გაგიმზადო და მერე ჩემი სამეფო გაჩვენო – ვაჟმა მამა მართლაც წამოიყვანა ქალის სანახავად, მაგრამ ქალი ველარ ნახა იქ, სადაც დატოვა. ვაჟმა იქვე მიიტანა აბანოზის ხის ცხენის გამკეთებელ სპარსელ ბრძენზე და მისი იჭვი გამართლდა – სპარსელ ბრძენს ქალი მოტყუებით წაეყვანა ხის ცხენზე შემოსმული. გზაში ქალმა სიმაართლე გაიგო და ატირდა, მივიდნენ რუმთა ქვეყანაში, რომლის ხელმწიფესაც ქალი მოეწონა, გაიგო ქალისგან, რომ ის მოტყუებით იყო წამოყვანილი მახინჯი, ბებერი ბრძენის მიერ, ბრძენი აცემინა და დილეგში ჩააგდებინა. უფლისწულმა დიდხანს ეძება ქალი და ბოლოს რუმის ქვეყანაში ერთი ვაჭრისგან მოისმინა ქალის, ბრძენის და ცხენის ამბავი. მეორე საღამოსვე მიაგნო ქალის სამყოფელ ქალაქს. მედილეგეებს მოეწონათ იგი, ასვეს, აჭამეს, ღამე გაათევინეს და უამბეს ტუსალი ბრძენის, ქალის და ცხენის ამბავი – ქალი ხელმწიფეს ჰყავს და სიშმაგეს შეუპყრია, ცხენი კი მეფის საგანძურშიაო. მეორე დღეს მედილეგეებმა წესისამებრ ვაჟი ხელმწიფეს წარუდგინეს. ხელმწიფემ უამბო სანა ქალაქის მეფის ასულის თავგადასავალი. ვაჟმა მოიტყუა, მკურნალი ვარ და მაგ ქალს განვკურნავო. ცხენიც უჩვენა ხელმწიფემ ერთ ოთახში – ის წესრიგში იყო. გაშმაგებული ქალი ვაჟმა ტკბილი სიტყვით და ალერსით დაამშვიდა და მეფეს განუცხადა, ქალი განვკურნე, კარგად მოექცე და ასე მიიღებ იმას, რაც ქალისგან გსურსო. ვაჟმა ხელმწიფეს ისიც განუცხადა, მინდა, ქალს ავსული მოვაშორო, ქალი და ცხენი თვალმისანვდომ მანძილზე დააშორეთ თქვენგან, მე ნელსაცხებელს ვუკმევ, შევულოცავ, რათა ავსული ხელთ ვიგდო, მერე ცხენზე შევჯდები, ქალს უკან შემოვისვამ, ცხენი კი შენთან მოვა და ამის შემდეგ ქალს შენი გუნებისად მოექცეო. ასე გააცურა ვაჟმა მეფე და ქალი მამამისის ქალაქში მიიყვანა აბანოზის ხის ცხენით. რუმის ხელმწიფეს ეგონა, ქალი ჯადოქარმა მომტაცაო. იმდენს ელაპარაკნენ მისი ვაზირები, რომ თანდათან დაივიწყა იგი. ვაჟმა ქორწილი გადაიხადა, მამამისმა კი აბანოზის ხის ცხენი დაამსხვრია. ვაჟი და ქალის მამა ელჩის ხელით წერილებს და საჩუქრებს უგზავნიდნენ ერთმანეთს ყოველ წელს. მერე უფლისწულის მამა გარდაიცვალა, ვაჟი გამეფდა, სამართლიანი იყო და ხალხი კმაყოფილი ჰყავდა [„ათას ერთი ღამე“ ტ. IV, 1977:83-110].

„ათას ერთი ღამის“ ამ ზღაპარს მიესადაგება ქართული ჯადოსნური ზღაპარი „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ [უმიკაშვილი 1964:173-176]. ზღაპრის ქართული ვარიანტი შედარებით მოკლეა: ერთ უმდიდრეს უშვილო ხელმწიფეს სიბერეში ეყოლა ვაჟი (არაბულ ზღაპარში ხელმწიფეს სამი ქალი და ერთი ვაჟი ჰყავს, მოქმედება ხდება სპარსეთის სამეფოში, ხოსროიანთა კარზე, ხოლო ქართულ ზღაპარში მოქმედების ადგილი დაკონკრეტებული არ არის. ხელმწიფის ვაჟი ორივეგან დედისერთაა – დ.ბ.), ყველამ მიულოცა, ხელმწიფეს ჰყავდა ორი ხელოსანი: ოქრომჭედელი და ღურგალი. მათ ერთად ჰქონდათ დუქანი. თქვეს, ხელმწიფეს ისეთი რამით უნდა მივულოცოთ, რომ მადლობა გვიბრძანოსო. ღურგალმა თქვა, მე ისეთ ხის ცხენს გავაკეთებ, რომ თავისთავად ზეცაში ფრინავდესო. ოქრომჭედელმა თქვა, მე ისეთ კულას და აზარფეშას გავაკეთებ, რომ ღვინო თავისთავად ისხმებოდეს და მთელ ჯარს ეყოსო. რაც თქვეს, ის გააკეთეს კიდეცაც, მიათვეს ხელმწიფეს და მისგან მადლობაც მიიღეს. წამოვიდნენ ხელმწიფისგან. გზაზე ღურგალმა თქვა, ხელმწიფის შვილი რომ ცხენზე შეჯდეს და დაიკარგოს, მაშინ ხელმწიფე რას გვიზამს! წავალ, ხერხს ვასწავლიო. მივიდა ხელმწიფესთან და ასწავლა, თუ გნებავთ, რომ ცხენი მაღლა წავიდეს, ალვირი მაგრად უნდა მიიზიდოთ და თუ გნებავთ ძირს დაეშვას, ალვირი უნდა მიუშვათო (არაბულ ზღაპარში ხის ცხენი ქართული ზღაპრისგან განსხვავებით ზურგზე დატანებული ლილაკებით იმართება. ცხენის გამკეთებელი ერთი ბებერი, მახინჯი სპარსი ბრძენია და არა ღურგალი. ასევე, არაბულში სამმა ბრძენმა მიათვა საჩუქრები მეფეს, ქართულში კი – ორმა კაცმა: ოქრომჭედელმა და ღურგალმა. ეს საჩუქრებიც განსხვავებულია, გარდა ხის ცხენისა – ქართულში არც ის არის ნათქვამი, ხის ცხენი რა მასალით დამზადდა – დ.ბ.).

როცა ხელმწიფის ვაჟი გაიზარდა, მამამისს უთხრა, ხის ცხენით უნდა წავიდე და გავიგო ქვეყნიერების ამბავიო. მამამისმა ნება დართო. ვაჟმა დიდძალი ოქრო-ვერცხლი აიღო, შეჯდა ცხენზე და წავიდა (არაბულ ზღაპარშიც მიდის სახლიდან ზღაპრის გმირი აბანოზის ხის ცხენით, თუმცა ფული ან ძვირფასეულობა არ მიაქვს თან – დ.ბ.). გზად ძირს დაშვება მოუწია, მაგრამ ალვირი შეცდომით მოსწია და უფრო მაღლა-მაღლა ავიდა. დაიღალა და ხელიდან გაუშვა ალვირი. მაშინ ცხენი დაეშვა და დავარდა ერთი ბებრის ბანზე (არაბულ ზღაპარშიც ვხვდებით ცხენის მართვისას ვაჟის შეცდომას, როცა ის ლილაკებს აჭერს ხელს – იქ ვაჟი კოშკის თავზე მოკალათდება ქალაქ სანაში, სადაც მეფის ასულს გაიცნობს, ხოლო ქართულში – ვინმე ბებრის ბანზე და იქიდან დაინახავს მეფის ასულის კოშკს. კოშკი ორივეგან ფიგურირებს, დედაბერი კი არაბულ ზღაპარში არ იხსენიება – დ.ბ.). ბებერმა ხელმწიფის ვაჟს ღამე გაათევინა (როგორც ეს არაერთ ქართულ ჯადოსნურ ზღაპარში გვხვდება – დ.ბ.). დილით ვაჟმა დაინახა მაღალი კოშკი, რომელსაც ჯარი ერტყა. ბებერს ჰკითხა და იმან აუხსნა, მაგ კოშკში ხელმწიფის ასულს სძინავს და არავის შეუძლია შიგ შესვლაო. ვაჟმა ღამით ვახშამზე ბებერი სასმელით დაათრო, თვითონ კი ხის ცხენით აფრინდა კოშკის ბანზე, ცხენი იქ დატოვა და კოშკში ჩავიდა – ნახა, მზეთუნახავი ქალი წევს, სძინავს და თავ-ფეხთით თითო შანდალი უდგას – ვაჟმა მძინარე ქალს ერთი აკოცა, შანდლები შეუცვალა თავ-ფეხთით და წამოვიდა. დილით ეს ამბავი მეფის ასულმა მამამისს მისწერა. მამამ ყარაულები დაკითხა. იმათ უთხრეს, ქალ-

თან არავინ შესულაო. მეფე გაბრაზდა და ყარაულებს თავები დააყრევინა. მეორე ღამესაც ჩავიდა ქალთან ვაჟი. ახლა კი ელვიდა ქალს. გაიცნეს ერთმანეთი. ქალმა უთხრა, შენ ქმარი და მე ცოლიო. ვაჟი ისევ წამოვიდა მისგან. ქალმა მეორე დღესაც შეატყობინა მამამისს, ნუხელაც ვილაც მოვიდაო. ხელმწიფემ ბრძანა, ვინც იმას დაიჭერს, ნახევარ სახელმწიფოს მივცემო. ბევრმა სცადა და ვერ დაიჭირეს. ერთი კაცის რჩევით კოშკი გაკუპრეს და ხელმწიფის ვაჟს ჩამოსვლისას ტანისამოსი გაესვარა. მეორე დღეს ხელმწიფემ შეყარა მთელი თავისი სამეფოს ვაჟები, მაგრამ ბიჭს არავინ იცნობდა და ის კი აღარ დაპატიჟეს. ხელმწიფის ვაჟმა ფული მისცა თავის მასპინძელ ბებერს, სადილი იყიდეთ. იმას ფულის დახარჯვა არ უნდოდა, სადაც ხალხი შეკრებილიყო, იქ მივიდა და საჭმელი ითხოვა, სტუმარი მომივიდაო. გაიგეს, ვილაც ვაჟიო, კაცები გააგზავნეს და მიაყვანინეს ხელმწიფის ვაჟი. სადილის შემდეგ მეფემ ხალხი გასინჯა და ნახა, ხელმწიფის ვაჟი კუპრშია გასვრილი. ბრძანა, თავი მოჭერითო. ბიჭმა სთხოვა ხელმწიფეს, მინდა, ჩემს მასპინძელ ბებერთან წავიდე და აღსარება ვუთხრა, თუ გნებავთ, ჯარი გამატანეთ, რომ არ გავიქცეო. ხელმწიფემ ჯარი გაატანა. ვაჟი ეზოში შევიდა, ჯარი გარეთ დარჩა. ვაჟი შეჯდა თავის ხის ცხენზე, აფრინდა ცაში, კოშკზე დაჯდა, შიგ ჩავიდა, ამოიყვანა ქალი, შემოისვა ცხენზე და გაფრინდა (ეს ეპიზოდიც განსხვავებულია არაბული ზღაპრისგან და სხვა ქართულ ზღაპრებშიც ხშირად გვხვდება – თავგადასავლების მაძიებელი ზღაპრის გმირი დედაბერთან ხვდება გზად და ისიც ეხმარება, რითაც შეუძლია. არაბულ ზღაპარში ასევე არ გვხვდება მძინარე ქალისთვის შანდლების შეცვლის, კოცნის და ვაჟის კუპრით მოსვრის ამბავი, რაც არაერთ ქართულ ჯადოსნურ ზღაპარში ფიქსირდება და ზღაპრის გმირის სიმარჯვეზე მეტყველებს – დ.ბ.). ქალის თხოვნით, წყლის პირას დაისვენეს. წყალგალმა ცეცხლი ენთო. ვაჟი ცხენით გაფრინდა ცეცხლის გამოსატანად. ნახა, ცეცხლი ცხრა დევს ენთო შუაში. დევებს ეძინათ. ვაჟმა იფიქრა, სირცხვილია ცეცხლის მოპარვაო და დევებს უყვირა, ცეცხლი მომეცითო. დევებს შეეშინდათ, მისცეს ცეცხლი და წამოიღო. შუა წყალში რომ მივიდა, ცეცხლი ცხენს მოხვდა, ცხენი დაენვა და თვითონ წყალში ჩავარდა (არაბულ ზღაპარში არც ცეცხლის მოპოვების ეპიზოდი გვხვდება, არც ცხენის დაწვა, არც – დევები. ცხენი როგორც ქართულ, ასევე არაბულ ზღაპარში ამოწურავს თავის ფუნქციას და ორივეგან იგნორირებულია – დაინგება ქართულ ზღაპარში და მეფე დაამტერებს არაბულ ზღაპარში – დ.ბ.). ქალმა უცადა და ვაჟი რომ აღარ მოვიდა, გზა განაგრძო იქით, საითაც მიდიოდნენ. ერთ სოფელში რომ მივიდა, აფრენილი მტრედი სამჯერ დააჯდა თავზე და ხელმწიფედ აირჩიეს (ეტყობა, აქ რალაც ძველ ნეს-ჩვეულებასთან უნდა გვექონდეს საქმე. ეს მოტივიც გვხვდება სხვა ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებში – ფრინველის საშუალებით ხელმწიფის არჩევისა – დ.ბ.). ქალმა მეორე დღეს გააკეთებინა ხიდი იმ წყალზე, სადაც ვაჟი ჩავარდა და ხიდის თავ-ბოლოში თავისი სურათი დაკიდა, თანაც ყარაული დაუყენა, ვინც ამ სურათს მიაცქერდეს, მომიყვანეთო. ბევრი მიუყვანეს, მაგრამ ქალმა ყველა გააბრუნა. ერთხელაც ის წყალში ჩავარდნილი ბიჭი მივიდა ხიდთან და სურათის დანახვაზე დაინწყო ტირილი. ყარაულმა ის ქალს მიჰგვარა. ქალ-ვაჟმა იცნო ერთმანეთი. ვაჟი ხელმწიფედ დაჯდა და ქალი ცოლად დაისვა. დიდი ქორწილი გადაიხადეს („ათას ერთი ღამის“ ზღაპარიც ხომ

ქორწილით ბოლოვდება! – დ.ბ.). ეს სურათის ეპიზოდი მსგავსებას იჩენს „თუთი-ნამეს“ მესამე ზღაპართან „ერაყის მეფის ქალიშვილის ამბავი“, სადაც მეფის ასულის სურათი დაახატვინა ალექსო მეფემ ქალის თხოვნით და ალაყაფებზე ჩამოაკიდებინა [„თუთი-ნამე“ 2008:21-26].

ჩვენს მიერ განხილული ზღაპარი საერთაშორისო სიუჟეტზეა აგებული. მისი ნომერი აარნეს სიუჟეტთა საძიებელში არის ATUS 575 [Uther, Hans-görg 2004]. ეს სიუჟეტი სხვადასხვაგვარად არის ხორცშესხმული „ათას ერთი ლამის“ ზღაპარში „ამბავი აბანოზის ხის ცხენისა“ და ქართულ ჯადოსნურ ზღაპარში „ხემწიფის შვილი და ხის ცხენი“. აქ საქმე გვაქვს რიგ მსგავსება–განსხვავებებთან. მთავარი პერსონაჟები ორივეგან საერთოა: ხელმწიფე, მისი ვაჟი, ხის ცხენი (რომელიც ქართულ ზღაპარში დურგალმა გააკეთა, არაბულ ზღაპარში კი სპარსმა ბრძენმა ოსტატმა), სხვა ქვეყნის ხელმწიფე და მისი ასული, რომელიც ვაჟმა ხის ცხენით მიიტაცა და ცოლად შეირთო. ქართულ ზღაპარშიც და არაბულ ზღაპარშიც ხის ცხენი უფლისწულს მისმა გამკეთებელმა აჩუქრა და ასწავლა, როგორ მოეხმარა. ვაჟი ორივეგან ხის ცხენით მიდის სახლიდან ქვეყნიერების მოსახილველად – არაბულ ზღაპარში ქალაქ სანაში კომკზე, ხოლო ქართულ ზღაპარში ერთი ბებრის ბანზე დაჯდება, საიდანაც მეფის ასულის კომკზე გადაინაცვლებს. კომკი, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ორივეგან ფიგურირებს, ვაჟის მასპინძელი დედაბერი კი – მხოლოდ ქართულ ზღაპარში. არაბულ ზღაპარში ქალ-ვაჟის შეხვედრა და გამიჯნურება ვრცლად არის აღწერილი. იქ ქალს კომკში ჩასული ჭაბუკი თავის მხევალთა ჯამათთან ერთად დაინახავს ღამით. ქალს იგი თავისი გუშინდელი მთხოვნელი ეგონება, მოეწონება და დანებდება. აქვე ფიგურირებს საჭურისი, რომელიც ქალის ღირსებას იცავს და რომელიც ქართულ ზღაპრებში არ გვხვდება. საჭურისი მეფეს მოიყვანს და მეფე ვაჟთან მებრძოლებს სცდის, მაგრამ ვაჟი სჯობნის. ამას მოსდევს ვრცელი ეპიზოდი, თუ როგორ მოეწონა მეფეს ვაჟი, როგორ დაახვედრა ჯარი შესაბრძოლებლად და როგორ დაუსხლტა მეფის ჯარს ვაჟი თავისი ცხენით. ეს ყველაფერი სანა-ქალაქში ხდება. ქართულ ზღაპარში მოკლედ არის აღწერილი ქალ-ვაჟის გაცნობა – თუ როგორ აკოცა კომკში მძინარე მზეთუნახავ ხელმწიფის ასულს ვაჟმა და როგორ შეუცვალა შანდლები თავ-ფეხთით. კოცნა და შანდლების შეცვლა გვხვდება სხვა ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებშიც – მაგალითად, „იადონი და ბულბული“ [ხალხური სიბრძნე I, 1963:167-168] – ხელმწიფის სამი ვაჟიდან უმცროსი წავიდა მამამისისთვის იადონის და ბულბულის მოსაყვანად. გზად უჩინმაჩინის ქუდი, ჯადოსნური სუფრა და მფრინავი ხალიჩა მოიპოვა დევებისგან – მერე შეხვდა ერთ დედაბერს, იმან კი მიასწავლა თავიანთი ხელმწიფის ასული ჩარექის ქალი, იმას ჰყავს იადონი და ბულბული. ვაჟმა დაიხურა უჩინმაჩინის ქუდი და ხალიჩით ავიდა ქალის კომკში. ჩარექის ქალს ეძინა, თავით და ფეხთით სანთლები ენთო. ვაჟმა თავის სანთელი ფეხთით დაუდგა, ფეხთისა – თავით, ერთი აქეთა ლოყაზე აკოცა, მეორე – იქით. ქალს გამოეღვიძა, მაგრამ ვერავინ ნახა და ისევ დაიძინა. ვაჟმა შუალამისას კიდევ შეუცვალა სანთლები და აკოცა. ქალმა ისევ გაიღვიძა, მაგრამ ისევ ვერავინ ნახა. მესამედ კიდევ აკოცა ბიჭმა. ქალმა იჯავრა, მაგრამ ვერავის ხედავდა. დილით ქალი გაიყვანეს, აწონეს და ჩარექს კიდევაც დააკლდა (ხელმწიფის ქალი საერთოდ ჩარექს იწონიდა – დ.ბ.). ვაჟმა მეორე

ლამესაც შეუცვალა სანთლები და ორჯერ აკოცა. მეორე კოცნაზე გაღვიძებულიმა ჩარექის ქალმა უთხრა, გამოჩნდი, შენ ქმარი და მე ცოლიო. ვაჟმა ქუდი მოიხადა და გამოჩნდა. ქალი ვაჟს ცოლად გაყვა და იადონი და ბულბულიც წამოიყვანეს.

შანდლების შეცვლის და ვაჟის მიერ ღამით მძინარე ქალის კოცნის ეპიზოდი გვხვდება ქართულ ჯადოსნურ ზღაპარშიც „ორმოცშვილიანი ხელმწიფე“ [ხალხური სიბრძნე I, 1963: 243-259] – აქ ვაჟი ქალთან არწივმა აიყვანა მეთორმეტე სართულზე. „სანათურით გადახტა ვაჟი ოთახში, ნახა, რომ ქალს სძინავს. ერთი ოქროს შანდალი თავითი უდგას და ვერცხლისა – ფეხითი“, შანდლები შეუცვალა თავ-ფეხითი, ერთი მსუბუქად აკოცა და არწივმა ისევ ძირს ჩაიყვანა [ხალხური სიბრძნე I, 1963:250]. სამი ღამე ასე იქცეოდა ვაჟი. მეოთხე ღამეს ქალმა თავი მოიმძინარა და ვაჟს საქციელზე წაასწრო.

ქართულ ზღაპარში „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ ვაჟი მხოლოდ ერთხელ შეუცვლის შანდლებს ქალს და ერთხელ კოცნის ქალს, მეორე ღამეს კი ქალი ვაჟს მღვიძარე ხვდება და ცოლ-ქმრობის პირობას აძლევს. აქ არ გვხვდება არც უჩინმაჩინის ქუდი, სუფრა და ხალიჩა, სამაგიეროდ, გვხვდება ჯადოსნური ხის ცხენი. არაბულ ზღაპარში ეს ეპიზოდი საერთოდ არ იხსენიება. როგორც ქართული ზღაპრები გვიჩვენებს, აქ საქმე უნდა გვქონდეს რაღაც ძველ ჩვეულებასთან – თუ როგორ სძინავს მეფის ქალწულ ასულს ღამით და როგორ უნდა მოექცეს მას უცნობი საქმრო გასაცნობად.

ზემოხსენებულ ქართულ ზღაპარში, ისევე, როგორც არაბულ ზღაპარში, ქალის მამა ხელმწიფე შეიტყობს ხის ცხენის პატრონის ამბავს – ქართულ ზღაპარში ქალი ატყობინებს ამას მამა-მეფეს, ხოლო არაბულ ზღაპარში – საჭურისი. არაბულ ზღაპარში ვაჟი ჯინი, ჯადოქარი ჰგონიათ, ქართულში კი იგი უბრალოდ მარჯვე ვაჟია. არაბულ ზღაპარში ვაჟი პირველი ნახვის შემდეგ თავის მამასთან ბრუნდება, ქალი კი ვაჟის სიყვარულით დასწეულდება, განშორებას ვერ გადაიტანს, მაგრამ მას ვაჟი განკურნავს მეორე ჩამოსვლაზე და ხის ცხენით თავის ქვეყანაში წაიყვანს (არაბულ ზღაპარში ქალს არამდგრადი ფსიქიკა აქვს, გასაჭირში კარგავს სულიერ წონასწორობას, ხოლო ქართულ ზღაპარში ქალის სულიერი მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია). ქართული ზღაპარიც მოგვითხრობს ქალის წაყვანას, მაგრამ – განსხვავებულად: აქ ვაჟი კუპრით დასვრილი ტანსაცმლით ამოიციწო ქალის მამა ხელმწიფემ სადილის შემდეგ და მისთვის თავის მოჭრა ბრძანა, მაგრამ ვაჟმა ხელმწიფის ჯარი იახლა, ბებერ დედაკაცთან მივიდა ვითომც აღსარების სათქმელად, მერე კი თავისი ცხენით აფრინდა, კოშკიდან ქალიც ამოიყვანა და შინი-საკენ გასწია, გააცურა ხელმწიფე (არაბულ ზღაპარში ორ ხელმწიფეს გააცურებს ვაჟი – საცოლის მამას და რუმის ხელმწიფეს – დ.ბ.). არაბულ ზღაპარში თითქმის შინ მიყვანილი ქალი ხის ცხენის გამკეთებელმა ბრძენმა მოსტაცა ვაჟს ცხენთან ერთად და რუმის ქვეყნის ხელმწიფის კარზე ამოაყოფინა თავი. ამ ხელმწიფემ ბრძენი დააპატიმრა, ქალი კი თავისთვის უნდოდა, მაგრამ ის არ იკარებდა, შმაგობდა. უფლისწულმა რუმის ქვეყანაში მიაგნო ქალს, განკურნა და შინ წამოიყვანა, რუმის ხელმწიფე პირში ჩალაგამოვლებული დატოვა. აქვე აღწერილია ვაჟის შეხვედრა მედილეგებთან, მერე კი რუმის ხელმწიფესთან, ასევე ქალისა და აბანოზის ხის ცხენის გამტაცებელ

ბრძენთან. ეს ყოველივე ქართულ ზღაპრებში არ გვხვდება, არაბულ ზღაპარში კი მეტად ვრცლად არის მოთხრობილი. როგორც არაბული, ასევე ქართული ზღაპარი მთავრდება ხის ცხენის აღსასრულით – არაბულ ზღაპარში ქალთან ერთად შინ მისულმა ვაჟმა ქორწილი გადაიხადა, რის შემდეგაც მამამისმა აბანოზის ხის ცხენი დაამსხვრია. რაც შეეხება ქართულ ზღაპარს „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“, აქ ხის ცხენის აღსასრული განსხვავებულია – იგი შემთხვევით დაინგება. როგორც ვხედავთ, ხის ცხენმა თავისი ფუნქცია ასე ამოწურა არაბულშიც და ქართულ ზღაპარშიც, ფინალში იგი არცერთგან აღარ ფიგურირებს. არაბული ზღაპრის ფინალში უფლისწული და მისი სიმამრი ერთმანეთს ყოველ წელს საჩუქრებს უგზავნიან, მერე ხელმწიფე კვდება და მისი ვაჟი ქვეყნის გამგებელი ხდება. ხალხი კმაყოფილი ჰყავს. რაც შეეხება ქართულ ზღაპარს, აქ თხრობა გრძელდება ხის ცხენის დაწვის შემდეგაც.

ამ ზღაპრის ფინალში ორი მოტივია დაფიქსირებული: 1. ფრინველის თავზე (ან მხარზე) დაჯდომით მეფედ ვინმეს ამორჩევა, გინდაც ის ქალი იყოს; 2. ქალის სურათის ნახვით ადრე დაშორებული ცოლ-ქმრის შეხვედრა და ხელახალი ქორწილი. პირველი მოტივი გვხვდება ქართულ ჯადოსნურ ზღაპარში „ხელმწიფის დედა“ [იყო და არა იყო რა, 1977: 442-447] – სოვდაგარის ქალიშვილმა დღისით მკვდარი ვაჟისგან ბიჭი გააჩინა. ქმარი მოუკვდა. თვითონ წავიდა ერთ ქვეყანაში, სადაც უშვილო ცოლ-ქმარმა იშვილა. მისი ვაჟი კარგი ვაჟკაცი დადგა. იმ ქვეყნის ხელმწიფე დაბერდა და მისწების რჩევით ვისაც მეფის საუკეთესო შევარდენი აფრენილი მხარზე დააჯდებოდა, მეფეც ის იქნებოდა. ხელმწიფემ შეკრიბა თავისი სამფლობელო, გაუშვა თავისი საუკეთესო შევარდენი, მაგრამ ის არავის დააჯდა მხარზე. მეორედაც გაუშვა იგი ხელმწიფემ, მაგრამ არც ახლა დასჯდომია არავის მხარზე. ხელმწიფემ იკითხა, ხომ არავინ გამოგვრჩაო. მოხუცი ცოლ-ქმრის ნაშვილები ქალის ვაჟი გვაკლიაო, უთხრეს. მოაყვანინა ხელმწიფემ დედა-შვილი, ააფრინა შევარდენი. იმან იტრიალა და ბიჭს დააჯდა მხარზე. მეორედ ააფრინეს, ისევ ბიჭს დააჯდა მხარზე. მერე ბიჭი ხელმწიფის საჯინბოში დაამწყვდიეს და შევარდენი მესამედ გაუშვეს. იმან ხალხს შემოუარა, საჯინბოში შეფრინდა და მაინც ბიჭს დააჯდა მხარზე. გახდა ბიჭი ხელმწიფე, იგი აღმოჩნდა ამ მოხუცი ხელმწიფის შვილიშვილი, კუბოში მწოლიარე დღისით მკვდარი ვაჟის შვილი. სოვდაგარის ნაბოლარა ქალიშვილს ნატვრა აუსრულდა – ხელმწიფის დედა გახდა [იყო და არა იყო რა, 1977: 446-447].

ქართულ ზღაპარში „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ მეფედ არჩევისას ალაღბედზე მიმავალი ხელმწიფის შვილის ცოლიც ხელმწიფედ აირჩიეს. აქ უკვე მტრედი მოქმედებს და არა შევარდენი – იგი სამჯერ დააჯდება თავზე ქალს, ისევე, როგორც „ხელმწიფის დედაში“ შევარდენი – ვაჟს და ყველაფერი ხელმეორე ქორწინებით მთავრდება, რომელსაც წინ უძღვის ქალის სურათის ნახვის ეპიზოდი. ეს სურათის ეპიზოდი გვხვდება რიგ ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებშიც, მაგალითად „კოჭლი კამეჩი“ [ხალხური სიბრძნე I, 1963:314-325]: ვაჟს ერთმა ცბიერმა დედაცაცმა წაართვა ქალი და ჭურით მიჰგვარა იმ ხელმწიფეს, რომელიც ქალს ნაპოვნი სურათით ეძებდა. ვაჟი ქალის ნახვის იმედით ცოცხლობდა და ეძებდა მას. მეფემ ქალზე იქორწინა (ზღაპარში „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ ქალის სურათი ხელმწიფის ხელ-

ში არ მოხვედრილა და ქალი ცოლად არ შეურთავს ხელმწიფეს – დ.ბ.). გავიდა დრო და ხელმწიფე მოკვდა. ქალმა თავისი პირველი სიყვარულის მეფედ აღიარება და მასზე ქორწინება ინდომა, მძებნელები დაგზავნა, მაგრამ ვერ ნახეს მთელი წელი. მერე ქალმა შინაყმებს ბოძი გააკეთებინა, დიდ შარაზე დაადგმევინა და თავისი სურათი ჩაასმევინა – ვინც იკითხოს, სად არის სურათის პატრონი, ან თქვას, ეს ქალი ჩემი ცოლიაო, დაიჭირეთ და მომიყვანეთო. გამვლელ-გამომვლელი შეხედავენ სურათს. „კაი ქალიაო“ იტყვიან, სხვა არაფერი. ერთ დღესაც ერთი მათხოვარი კაცი მივიდა, სურათის დანახვაზე საზარლად იყვირა და სურათის ჩამოღება მოინდომა, მაგრამ არ მიუშვეს. ტიროდა და ამბობდა, ეგ სურათიც ჩემია და მისი პატრონიცო. მეთვალყურეებმა თავიდან ვერ მოიშორეს, თუმცა ბევრი ურტყეს – მიჰგვარეს დედოფალს, თავს არ ანებებს თქვენს სურათსო. კაცმა იყვირა ქალის დანახვაზე. ქალმა ჯერ ვერ იცნო, მერე იცნო და მიუჩინა მომვლელები, გამოაკეთა, ექვსი თვის მერე კი მასზე იქორწინა, ბოლოს მეფედ დასვა. ის ყველას უყვარდა, რადგან კარგი მმართველი იყო [ხალხური სიბრძნე I, 1963:324]. როგორც ვხედავთ, ორივე ამ ეპიზოდთა მსგავსება-განსხვავებანი აშკარაა და რომელიმე ერთი წყაროდან უნდა მოდიოდეს. ისინი არაბულ ზღაპარში „ამბავი აბანოზის ხის ცხენისა“ არ გვხვდება, ქართულ ზღაპარში „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ კი სახეზეა.

ამრიგად, ჩვენ განვიხილეთ „ათას ერთი ღამის“ ზღაპარი „ამბავი აბანოზის ხის ცხენისა“ ქართულ ჯადოსნურ ზღაპართან „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“ მიმართებაში. როგორც აღვნიშნეთ, ისინი აგებულია საერთაშორისო სიუჟეტზე. მათში გვხვდება საერთო პერსონაჟები და მოტივები. ქართული ზღაპრის ბოლო ორი ეპიზოდი გვხვდება სხვა ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებში: „ორმოცშვილიანი ხელმწიფე“, „კოჭლი კამეჩი“ და სხვა. ეტყობა, ზემოხსენებული ქართული ხალხური ზღაპრები იმ პერიოდში შეიქმნა, როცა ევროპა აღმოსავლეთით იყო გატაცებული (ამაზე მეტყველებს საერთო შტრიხები ასევე სპარსულ „თუთი-ნამესთან“). ასევე, არ უნდა დავივიწყოთ, რომ საქართველომ ხანგრძლივი სპარსობა და არაბობა გადაიტანა და არ არის გასაკვირი, ქართულ ზღაპრებში სპარსულ-არაბულ ზღაპრებში გამოყენებულ სიუჟეტებს, პერსონაჟებს, ეპიზოდებს და მოტივებს თუ შევხვდებით. ამავე დროს, ნიშანდობლივია, რომ როგორც არაბულ, ასევე ქართულ ზღაპრებში ასახულია თითოეული ქვეყნის ცხოვრება, როგორც არაბული, ასევე ქართული სამყარო და წარმოჩენილია თითოეული ქვეყნის ნაციონალური კოლორიტი, სამეფო კარის, თუ დაბალი ფენების ყოფა-ცხოვრება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- „ათას ერთი ღამე“ რვა ტომად, ტომი IV – „ამბავი აბანოზის ხის ცხენისა“, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1977.
- „იყო და არა იყო რა“, „ხელმწიფის დედა“, ნაკადული, თბილისი, 1977.
- „თუთი-ნამე“ („თუთიყუმის ზღაპარი“), სპარსულიდან თარგმნა მაგალი თოდუამ, „ქართული ბიოგრაფიული ცენტრი“, „საარი“, თბილისი, 2008.
- უმეკაშვილი პეტრე, „ხალხური სიტყვიერება III, „ხელმწიფის შვილი და ხის ცხენი“, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბილისი, 1964.
- „ხალხური სიბრძნე“ I, „კოჭლი კამეჩი“, „იადონი და ბუღბული“, „ორმოცშვილიანი ხელმწიფე“, „ნაკადული“, თბილისი, 1963.
- ATU 575 – Uther, Hans-görg – The types of international Folk tales. A classification and Bibliography. Based on the System of Aanti Aarne and Stith Thompson part 1, part 2. Academia Scientiarum, Helsinki, 2004.

The cultural and historical trajectory of Georgia has long been intertwined with both Western and Eastern civilisations, particularly during the periods of Persian and Arab dominance. This dynamic interplay is evident in various aspects of Georgian folklore, which shares significant thematic and narrative similarities with folk tales from other cultures, most notably the Arabic *One Thousand and One Nights* and the Persian *Tuti-Nama* (~Parrot Tale~).

In this study, Dalila Bedianidze examines one specific tale from the *One Thousand and One Nights*, namely "The Story of Flying Horse,~ alongside a Georgian magical tale, "The Ruler's Son and the Wooden Horse.~ The analysis focuses on identifying and exploring the parallels and divergences between these two narratives. Both tales derive from a common international narrative classified under ATU575 ("The Wings of the King") in the Aarne-Thompson-Uther tale type index. This shared narrative thread manifests in common characters and motifs, which underscores the cross-cultural exchange that influenced Georgian folklore.

Additionally, certain episodes within the Georgian folk tale resonate with elements found in other Georgian magical tales such as "The Emperor with Forty Sons," "The Lame Buffalo,~ and ~Iadon and the Nightingale,~ among others. These intersections suggest that Georgian folk tales emerged and evolved during a time when European interest in Eastern cultures was particularly pronounced. The similarities with the Persian *Tuti-Nama* further support this connection, indicating a period when Georgian narratives were shaped by prolonged exposure to Persian and Arabic cultural influences. Georgia's historical experience with Persianization and Arabism left an indelible mark on its folklore, resulting in the incorporation of characters, motifs, and story structures from Persian-Arabic fairy tales into Georgian narratives.

A crucial aspect of both the Arabic and Georgian tales under examination is the depiction of the hero's journey, where the prince uses a wooden horse to pursue and ultimately marry a princess. In the Arabic tale, there is a profound psychological dimension illustrated through the evolving emotional states of the characters, particularly the king's daughter's illness and her subsequent healing by the prince. In contrast, the Georgian narrative emphasizes the prince's emotional journey, culminating in a poignant moment of reflection when he encounters an image representing his destiny.

The primary characters in both tales exhibit striking similarities: the king, his son, the wooden horse (crafted by a royal carpenter in the Georgian version and by a Persian master in the Arabic narrative), another ruler, and his daughter – whom the hero ultimately marries after abducting her using the wooden horse. In both stories, the prince embarks on his journey aboard the wooden horse to explore the world: in the Arabic tale, he arrives at a tower in the city of Sana, while in the Georgian tale, he begins his journey from an old man's abode before reaching the tower where the princess resides.

Significantly, the symbolic element of the tower appears as a common setting in both Arabic and Georgian tales, yet the inclusion of a nun is unique to the Georgian version. Another notable difference lies in the fate of the wooden horse: in the Arabic tale, it is broken by the ruler once its purpose has been fulfilled, whereas, in the Georgian tale, the horse is consumed by flames as the prince crosses a river, with fire taken from giants. The differing materials used to construct the horse – wood and ivory in the Arabic tale, and simply wood in the Georgian narrative – further highlight cultural distinctions.

The settings of these narratives also vary. In *One Thousand and One Nights*, the tale unfolds across multiple locations, including the city of Sana and the Kingdom of Rum, representing parts of the Arab world. In contrast, the Georgian tale is set in Georgia, though the specific location remains ambiguous. In both tales, the ruler's son is portrayed as an only child, and the motif of a woman's portrait, which connects these narratives with *Tuti-Nama*, plays a pivotal role in both stories.

In conclusion, the comparative analysis of these two tales reveals deep intercultural exchanges and mutual influences, reflecting the broader socio-historical context in which Georgian folklore evolved. This interplay between Persian-Arabic and Georgian storytelling traditions not only illustrates the convergence of different cultures but also highlights the unique adaptations that have given Georgian folk narratives their distinctive national identity.